

Otoriterleşen AKP İktidarında Türkiye Medyasının Dönüşümü

Hazal Özvarış

Cumhurbaşkanı ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, 9 Ekim 2019'de Twitter'dan Türkiye'nin "Barış Pınarı" adı altında Suriye'de bir harekât başlattığını duyurdu ("Erdoğan duyurdu", 2019). Ertesi gün laik kesimin çıkardıkları dahil ana akımdaki her gazete harekâta destek verdi ("Basında Bugün", t.y.). Kısa bir süre sonra hükümet yetkililerinden "basında terminolojik bir hata yapıldığı, bunun savaş değil, bir operasyon olduğu" ("Emekli Kurmay Albay Tulga: Savaş değil, operasyon", 2019) uyarısı gelirken bazı gazeteciler tekzibi gördü ve "bunun bir terörist imhası" olduğunu söylemeye başladı (Tezel, 2019). Uyarıya rağmen sosyal medyada "savaşa hayır", Türkiye'ye "işgalci" diyen yüzü aşkın kişi ve bunu sokağa çıkıp söyleyemeye cesaret eden Kürt hareketinden 11 kişi ise ilk üç gün içinde gözaltına alındı ("Barış Pınarı Harekâtı'na hakarete 121 gözaltı", 2019; "Barış Pınarı Harekâtı'nı protesto eden HDP'lilere müdahale", 2019).

16 yıl önce ABD, Türkiye'yi Irak Savaşı'na katmak isterken manzara farklıydı: Facebook henüz yoktu, Twitter'ın kurulmasına üç, Instagram'ınkine yedi yıl vardı. "Savaşa hayır" demek için sokağa çıkan kalabalıklar 100 bini buluyordu ("Türkiye'nin dört bir yanında 'savaşa hayır' gösterileri", 2003). Savaş hakkında görüşmek üzere Türkiye'ye gelen dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell'ı protesto etmek için gazeteciler kendisine sırtlarını dönüyor ve hiçbiri işinden olmuyordu (Çelik, 2019). Dahası, Meclis, AKP yöneticilerinin arzularının aksine tezkere önerisini ret edebiliyor ve gazeteler ertesi gün "Tayyip'e rağmen No" manşeti atabiliyordu ("Tayyip'e rağmen No", 2003).

Bu yazı, bahsi geçen iki dönem arasındaki kesintisiz AKP iktidarında Türkiye mediasının kademeli olarak nasıl dönüştüğünü inceleyecek.¹ Basındaki yeniliklerin yanı sıra değişmeyen eğilimlerin² de AKP dönemindeki dönüşüme zemin sağladığı noktasından yola çıkan bu inceleme yazısında, ilk bölüm temel olarak AKP iktidarının geleneksel medyaya nasıl yaklaştığına odaklanacak. Kronolojik olarak iktidarın bu alanda başvurduğu -tamamı olmasa da temel- baskı repertuarını sunan yazı, ikinci bölümde eleştirel düşüncenin kendini gösterme imkânı bulduğu yeni alanlara bakacak. Okuyucu ve gazetecilerin geleneksel medyadan sosyal medyaya kayışlarını ve buradaki sosyal ağ, haber siteleri ve dış basının ön plana çıkışları ile birlikte bunlara eşlik eden yeni iktidar kuşatmalarını analiz edeceğim. Yazının sonu ise güncel durumda gazeteciliğe kalan payı tartışmak için zemin olacak.

¹ Yazıya katkıları için Red-Thread editörlerinin yanı sıra avukat Murat Deha Boduroğlu ve gazeteci Doğan Akın'a teşekkür ederim. Varsa yazıdaki hataların sorumluluğu onlara değil, bana aittir.

² Bahsi geçen iki dönem arasındaki benzerliklere birkaç örnek arasında çoğu ana akım medya organının 2003'te tezkereye destek vermesi; medya gruplarının, Colin Powell'a sırtını dönen gazetecileri kınayan mesajlar yayımlaması ve sokağa çıkan savaş karşıtları Kürt hareketinden olduğunda gözaltına alınması sayılabilir.

1. AKP'nin Medya Muharebesi

1.1. 2002-2007: Askerle Mücadele, Liberallerle İttifak

Ana akım medya kuruluşları, AKP'nin kurulduğu 2001'de yoğun bir lobi faaliyeti yürütüyordu. Amaçları, RTÜK Yasası'ndaki (3984 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun) medya sahiplerinin kamu ihalelerine girmelerine engel olan maddenin kaldırılmasıydı. Bu imtiyazdan fiili olarak yararlanabilecekler, 1980 darbesi ardından uygulanan neoliberal ekonomi politikaları sonucu gazetecilik kökenli medya patronlarını ötelemiş sınırlı sayıda sermaye grubuydu: Aydın Doğan'ın sahibi olduğu **Doğan Medya Grubu**, Dinç Bilgin'in **Merkez Grubu**, Mehmet Emin Karamehmet ve ailesinin **Çukurova Medya Grubu**, Enver Ören ve ailesine ait **İhlas Grubu**, Uzan ailesinin **Star Grubu** ve Ferit Şahenk'in **Doğuş Medya Grubu**. Özellikle Doğan ve Merkez grupları, siyasi gündemi en çok belirleyen medya kolu olan yazılı basına büyük ölçüde hakimdi (C. Sözeri, 2019). Dindar muhafazakâr yayın yapan İhlas Grubu dışındaki ana akım medya, Türkiye'nin resmi tarihini darbeleriyle yazan, Sünni Müslüman ama siyasette laikliği savunan orduya yakın bir çizgi izliyordu. Ordu son darbesini 28 Şubat 1997'de AKP'nin içinden çıktığı İslamcı Refah Yol başkanlığındaki koalisyonla yaptığundan ana akım medya, AKP'yi görmedi. Bunun yerine, kârlarına odaklanan medya patronları, ellerindeki yayın kuruluşlarını kullanarak Meclis'in RTÜK Yasası'nı değiştirmesine odaklandı ve değişiklik, 2002 genel seçiminden yaklaşık beş ay önce yürürlüğe girdi (Önderoğlu, 2002). Böylece ana akım medya patronları, iktidara gelecek partiye, ondan haz etmeyen yayınların iplerini tutabileceği bir imkân yarattı. Ana akım medyanın gazeteciliğe bu kâr odaklı yaklaşımı, AKP'nin gelecek senelerde basın alanındaki suiistimallerini mümkün kılacak başlıca niteliklerden oldu.

AKP, kansız 1997 darbesi, 18 bini aşkın kişinin öldüğü 1999 depremi ve 2001 ekonomik krizinin yarattığı tepkiler arasında girdiği ilk seçimde tek başına hükümet kuracak oyu kazandı. Buna rağmen, medya patronları AKP iktidarının geçici olduğuna inandı ve en önde gelenleri 2008'e kadar orduya selam vermeyi sürdürdü. Bu durumun da işaret ettiği gibi, Türkiye'nin ana akım basınında AKP'den önce de var olan niteliklerden biri demokrasi beççiliği değil, devletçiliği oldu.³ Bu sayede, devlet iktidarı orduyken ondan

³ Asker ile medya ilişkileri açık yürütülme de medya sahipleri devletçiliklerini saklamadı. Örneğin, 2018'e kadar Türkiye'nin en büyük medya patronu olan Aydın Doğan, bir numaralı gazetesi Hürriyet'in devlet gazetesi olduğunu söyledi. Ana akımda demokrasiyi değil, devleti öncelik yapma hâli Türkiye basın tarihinin pek çok noktasında açığa çıkan bir eğilim. AKP'nin iktidara gelişi ise ordunun 1997 darbesiyle yazı işleri masalarına biraz daha uzattığı ellerini canlandırmasına neden olmuştu. Bunun bir örneği, AKP'nin 2002 seçimindeki rakibi Genç Parti Başkanı Cem Uzan'ın yöneticisi olduğu Uzan Grubu'na ait Star gazetesiydi. Star köşe yazarlarından Mustafa Mutlu'ya göre, gazetenin yayın yönetmeninin asker yanlısı haberleri gazeteye soktuğunu bilmeyen yoktu. Asker-medya ilişkisinin bir başka açığa çıkan örneği ise ülkenin en köklü gazetesi Cumhuriyet'in ünlü "Genç subaylar tedirgin" manşeti oldu. Hükümet tarafından mesaj olarak alınan 23 Mayıs 2003 tarihli bu haberde imzası olan Mustafa Balbay, gazetenin Ankara Temsilcisi'ymen katıldığı ve haberleştirmedeği komutan görüşmelerinde geçen AKP'ye karşı darbe ifadelerini günlüklerinde kayda geçirdi (Balbay, daha sonra yargılanırken bu günlükleri kısmen sahiplendi).

yana tavır alan gazete patronları ve mensuplarının devleti kontrol etme gücü yıllar sonra AKP elinde toplanınca aidiyetlerini bu çekirdeğe kaydırmaları onların açısından meşrulaştı.

AKP'nin ilk döneminde süregiden vesayet ilişkileri nedeniyle medyadaki başlıca destekçileri, demokratikleşme ve Kürt meselesinin çözümü için yollar arayan çoğu eski-solcu liberal köşe yazarları oldu. Hasan Cemal, Cengiz Çandar, Nuray Mert, Murat Belge ve Ahmet Altan gibi dikkat çeken yazarlar, Avrupa Birliği'ne üyelik yolunda attığı adımlara da yaslanarak AKP'yi destekledi. Daha sonra hepsi işlerinden olacak, bazıları tutuklanacak olan bu yazarlar, partinin "muhafazakâr demokrat" kimliğinin ikinci kısmına vurgu yaptı ve onun dindar muhafazakârlığından endişe duyanları eleştirdi (Arman, 2007). Aralarında AKP'ye destek vermeyenleri darbecilere dolaylı destek vermekle suçlayanlar dahi oldu (Özvarış, 2015). Daha sonra pek çoğu özeleştiri vermek zorunda kalan bu isimlerin siyasi gündemdeki ağırlıklarını kaybedişi, dünyada liberal değer ve demokrasinin zayıflamasıyla eş zamanlı ilerledi. Bu açılardan Türkiye'deki ünlü liberal gazetecilerin izledikleri seyir, hem AKP'ye başından itibaren din temelli muhalefet eden kesimler hem liberal düzenin küresel çöküşünü takip edenler hem de bu süreçte yükselecek anti-elitist dalgaya kapılanlar için dikkat çekiciydi.

Askeri vesayete karşı AKP ve liberal gazetecilerin ittifakı devam ederken 19 Ocak 2007'de Ermeni gazeteci Hrant Dink suikasta uğradı. Ardından geçen 12 sene sonra bugün hâlâ en kritik kurum ve kamu çalışanlarının sorgulanmadığı cinayete giden süreç, Dink'in yayın yönetmeni olduğu haftalık gazete Agos'ta çıkan bir yazısı ile başladı. Türkiye medyası, yazısı çarpıtılarak "Türklüğü aşağılamak"la suçlanırken Dink'i manşetten "ya sev ya terk et" diyerek hedef gösterdi (Özvarış, 2013). Suikastın içinden doğduğu bu milliyetçiliği kışkırtan tavrı nedeniyle basın, "Hrant Dink'in katilleri" arasında ordu, emniyet, MİT, yargı ve hepsinden parçalar barındıran 'derin devlet'in yanında yer aldı.⁴ Dink suikastını takiben sivil ve askeri iktidarlar arasındaki güç dengesini kökten değiştirecek gelişmeler yaşandı. Suikasttan yaklaşık üç ay sonra asker-bir sonraki olası cumhurbaşkanının eşi başörtülü diye- internet üzerinden muhtıra verdi, Erdoğan bir ay geçmeden bu muhtırayı veren Genelkurmay Başkanı ile içeriği kamuoyuyla paylaşılmayan bir görüşme yaptı ve ertesi ay, Türkiye'de derin devlet ilk kez "Ergenekon terör örgütü" adı altında soruşturma konusu oldu ("Dokuz soruda Ergenekon davası", 2013).

AKP yönetimi, ilk döneminde sadece asker ile girdiği iktidar mücadelesinde değil, medya sahipliğinde de kendi lehine sonuçlanacak stratejik adımlar attı. Bu adımların

⁴ Dönemin Başbakanı Erdoğan ise Dink suikastı için "Bu bize yöneltilmiş bir cinayettir" diyerek girecekleri ikinci genel seçimden yedi ay önce gerçekleşen suikastın AKP iktidarını devirmek için yapıldığını öne sürdü. Bu duruş, o dönem AKP'ye destek veren liberal yazarların pozisyonlarını da güçlendirdi. Fakat, AKP'nin tavrı yıllar içinde değişti ve cinayete karışan pek çok kamu görevlisini koruyarak yargı sürecini engelledi. Cinayeti çözmekten vazgeçmesi, AKP'nin o vakte kadar karşısında pozisyon aldığı devlet içindeki anti-demokratik yapılanmaların yanına geçtiğini en net gösteren vakalardan biri oldu.

önemli kısmı Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) aracılığıyla yapıldı. AKP iktidar olmadan önce Merkez Medya'ya el koyan TMSF, 2004'te Star Grubu'na el koydu ve grup, 2007 seçiminden kısa bir süre önce de AKP'ye yakın iş adamlarına (Hasan Doğan ve Ethem Sancak) satıldı.⁵ Aynı yıl TMSF, Sabah gazetesi ve Atv kanalı başta olmak o zaman Ciner Grubu'nda olan tüm yayınlara da el koydu ("TMSF Atv ve Sabah'a el koydu", 2007). Böylece, TMSF aracılığıyla, AKP karşısında konumlanmış medyanın hakimiyeti kırıldı, basında gizli hakimiyeti süren orduyu da içine alan bir soruşturma başladı ve önde gelen liberal gazetecilerle temel meseleler üzerinden iş birliği yapıldı. Bu adımların da katkılarıyla AKP, 2007'de ikinci genel seçiminden oylarını yüzde 12 arttırarak çıktı.

1.2. AKP'nin Geleneksel Medyaya 2007 Sonrası Müdahaleleri

Türkiye yönetimi ne zaman bir demokrasi olmaktan çıkıp otokrasi oldu? AKP'nin otoriterliğine eğilen akademik literatürde çoğunluk, otokrasinin başlangıç yılı olarak 2011'i, yani AKP'nin üçüncü dönemini işaret ediyor (Esen ve Gümüşçü, 2016; Güneş-Ayata ve Doğan, 2017; Somer, 2016). Ancak akademisyenler, öncesinde demokrasi ve sonrasında otokrasi olan bir dönüm noktası işaret edemiyorlar. Bunun bir sebebi, ordunun Türkiye'de liberal demokrasinin yaşanmasına izin vermemesi, AKP'nin de yaptıkları antidemokratik olduğunda dahi söylemini bu vesayet rejimini sonlandırmak üzerinden kurması. Otoriterliğin başlangıcının flu olmasının bir başka sebebi de AKP'nin kendi otoriter dönüşümünün zamana yayılması ve ivmesinin yavaşça artması. Yoksa AKP'nin 2011 öncesinde izlediği uygulamalar halihazırda demokrasinin kapsayıcılığını daraltmış ve siyasi rakiplerinin kendisiyle eşit koşullarda mücadele etmesini engellemeye başlamıştı. Örneğin, belediye başkanları ve akademisyenler dahil Kürt siyasi hareketinden yüzü aşkın isim KCK (Kürdistan Topluluklar Birliği) davasından tutuklandı. 2010'da kampanya içeriği askeri vesayete karşıtlık üzerine temellendirilen referandumla yüksek mahkemeler yürütme lehine şekillendirildi.⁶ Seçimden önce açılan Ergenekon soruşturması davaya dönüştü ve "hükümeti cebren ortadan kaldırma"nın ana suçlama olduğu davada emekli askerler dahil yüzlerce isim yargı ihlalleri eşliğinde yargılanmaya başladı. Böylece, AKP'ye muhalefet edecek güçte olan gruplar bürokrasi ve siyasetten tasfiye edildi ve boşluklar AKP iktidarını güçlendirecek şekilde dolduruldu.

AKP, medyadaki tasfiyelerini ise bazen direkt bazen dolaylı yollardan yaptı. Bizzat dahil olduğu süreçlerden birinde TMSF'nin el koyduğu Sabah gazetesi ve Atv kanalı, ihaleye tek teklifi veren Çalık Holding'e satıldı. Süreçteki hükümet desteği, 1,1 milyar dolarlık

⁵ Daha sonra grubun tek patronu olacak Ethem Sancak, sektöre giriş nedenini "Basındaki tek sesliliği kırarak Erdoğan'a daha iyi hizmet edebilmek" diyerek açıkladı ve Erdoğan'a "sevda" olduğunu söyledi.

⁶ Örneğin, Cumhurbaşkanı'na Anayasa Mahkemesi'nin 17 üyesinden 14'ünü -dolaylı ve doğrudan- atama yetkisi verildi.

satışın 750 milyon dolarının devlet bankalarından sağlanmasıyla belirginleşti (“Sabah ve ATV Çalık Grubu’na geçti”, 2017). Kısa bir süre sonra Erdoğan’ın damadı -daha sonra bakan olacak- Berat Albayrak, enerji devi bu şirketin genel müdürü oldu. Bu satışla AKP, kendi medyasını oluşturmak için o zamana kadarki en büyük adımını atmış oldu. Yanı sıra, Erdoğan başkanırken İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nden 33 ihale aldığını söyleyen Albayrak Grubu, Tvnet kanalını canlandırdı (C. Sözeri, 2019). Askeri vesayeti teşhir ettiği iddiasıyla yayımladığı belgelerle gündemi belirleyecek Taraf gazetesi 2007’de kuruldu. Yöneticilerinin bilinen mesleki liberal geçmişleri nedeniyle hükümet yandaşı olarak görülme de Taraf, hem kendisine sızdırılan belgeleri yeterli editoryal süzgeçten geçirmeyerek yayımlaması hem de emniyet kökenli bazı köşe yazarlarına yer vermesiyle AKP ve Gülen hareketinin ajandasını güçlendirdi. Bu yayınların en önemli sonucu, bazı ordu mensuplarının darbe teşebbüsünden -yine pek çok yargı ihlali eşliğinde- yargılanmasına neden olacak Balyoz davasının açılması oldu (“Balyoz Davası’ Nedir?”, 2012).

Balyoz davası süreci, Taraf gazetesinin 20 Ocak 2010'da yayımlanan bu nüshayla başladı.

AKP, ikinci döneminde medyadaki dağılımını değiştirmek için iki yeni yöntem de kullandı: Medya patronlarına siyasi mitinglerden tehditkâr bir şekilde seslenme ve vergi cezası. Hükümete eleştirel yaklaşmaya devam eden Türkiye'nin en büyük medya grubu Doğan Medya, AKP'ye de değen önemli yolsuzluk haberleri yayımlarken 2009 yılında astronomik bir vergi cezası aldı.⁷ Ceza sonrası Doğan Medya yolsuzluk

⁷ Doğan Grubu'na 6 milyar 448 milyon 8 bin lira olarak kesilen ve 1.2 milyar dolar olarak ödenen cezaya varan süreç, Hürriyet gazetesinin üniversitelerde başörtüsünün Meclisçe serbest bırakılmasının ardından attığı "411 el kaosa kalktı" manşeti ile başladı. Erdoğan'ın grup için yaptığı boykot çağrısını, Almanya'da başlatılan ve AKP'ye değen Deniz Feneri yolsuzluk soruşturmasına dair haberlerin grubun yayınlarında çıkması takip etti.

haberlerini durdurdu ve yön değiştirerek yayın kuruluşlarına Erdoğan'ın eski basın danışmanı gibi isimleri katmaya başladı ("TAZ", 2009). Fakat Erdoğan, siyasi mitinglerden "Herkes vitrinine layık olanını koyar" gibi ifadelerle seslenerek daha sert adımlar talep etti ("Elde körük ülkeyi yangın yeri gibi gösteriyorlar", 2010). Bir yıl içinde Doğan Grubu, en önde gelen gazetelerinden Milliyet ve Vatan'ı iş adamı Erdoğan Demirören'e satmak zorunda kaldı.⁸ Demirören, bu alımdan yedi sene sonra, 2018'de, Aydın Doğan'ın elindeki Hürriyet başta olmak üzere diğer tüm yayın kuruluşlarını da satın alarak Türkiye'nin en büyük medya patronu oldu ("Doğan Medya Grubu satıldı!", 2018). Şu an iktidarın Türkiye ana akım basınındaki hacmi şöyle:

"İlk on listesinde yer alan en yüksek tirajlı 10 gazeteden 9'u, en çok dinlenen ilk 10 radyo kanalı, en çok izlenen ilk 10 TV kanalından 9'u ve en çok tıklanan ilk 10 dijital haber portalından 7'si, genelde cumhurbaşkanı, hükümet ve AKP politikaları doğrultusunda yayın yapıyor ("Şahıslar", t.y.)."

Tutuklama, İşten Çıkarma ve Katliama Sansür

Medya sahipliğindeki değişim öncelikle gazetecileri etkiledi. Hem medya patronları hem yayınların gazeteci yöneticileri hem de yargı aracılığıyla gazeteciler mesleklerinden uzaklaştırıldı. Kademeli ilerleyen bu sürecin sonunda sektörün içi büyük ölçüde boşaldı.

İlk dikkat çeken gazeteci gözaltıları Ergenekon davası ile başladı. 2008'de ulusalcı-sol çizgide yayın yapan Cumhuriyet gazetesinden önce Mustafa Balbay, sonra İlhan Selçuk gözaltına alındı. Meslektaşları, AKP karşısında askeri tercih eden eğilimleri bilinen bu isimlerin yaptıklarının suç olup olmadığını tartışırken Türkiye kamuoyunun medyaya halihazırda düşük seviyelerde olan güveni, bu süreçle daha da düştü.⁹ Bu tutumun da etkisiyle delillerin geçerliliği ve yargı ihlalleri yeterince yüksek sesle sorgulanmadı ve tutuklamalar devam etti. Yıl 2011'e geldiğinde askeri vesayeti sorgulayan haberler

⁸ Demirören'in medyadaki kısa sürede hızlı yükselişinde en dikkat çeken kilometre taşı, 2013'te Milliyet'te Namık Durukan imzasıyla çıkan "İmralı Zabıtları" haberi oldu. Barış süreci yürürken Kürt hareketinin silahlı kolu PKK'nın tutuklu lideri Abdullah Öcalan ile Kürt hareketinden milletvekillerin cezaevinde yaptığı bir görüşmenin gizli notlarının yayımlandığı haberin ardından Erdoğan, Milliyet'i hedef alarak "Batsın senin gazeteciliğin" dedi. Liberal gazetecilerden Hasan Cemal, bu sözlere yüksek sesle karşı çıkınca Milliyet'teki köşesinden oldu. Daha sonra sızan ses kayıtları sayesinde, kamuoyu patron Demirören'in o esnada aynı haber yüzünden telefonda ağlayarak Erdoğan'dan af dilediğini öğrendi.

⁹ Avrupa Komisyonu'nun yaptığı Eurobarometer'e göre, Türkiye medyasına güvensizlerin oranı 2007'de yüzde 61'ken bir sene içinde bu oran yüzde 73'e çıktı.

yapan gazeteciler, Ahmet Şık ve Nedim Şener olmayan delillerle tutuklandı.¹⁰ Aynı yıl 30’u aşkın gazeteci, aynı yıl Kürt hareketine yakın basın kurumlarına yapılan operasyonlarla gözaltına alındı ve gizli tanıklara dayanarak açılan KCK davasından tutuklandı (“7 yıldır devam eden 'KCK Basın davası' ertelendi”, 2019). Böylece 2011’e cezaevinde 39 gazeteci ile giren Türkiye, seneyi hapisanelerde 93 gazeteci ile kapattı (Abay, 2011, s. 93). Tutuklanan gazetecilerin artışıdaki önemli pay Kürt gazetecilere ait olduğundan Türkiye medyası, baskın milliyetçiliği nedeniyle bunu büyük ölçüde göz ardı etti. AKP de yüzde 50’ye yakın bir oyla üçüncü dönemine girdi.

Aynı yıl medyanın ünlü yüzleri de işlerini kaybetmeye başladı. Örneğin, Türkiye’nin en büyük iki haber kanalından biri olan NTV ekranı, Ruşen Çakır, Banu Güven, Can Dündar gibi hükümeti eleştirebilen ekran yüzü gazetecilerden arındırıldı. Ana akım medya hükümetin reflekslerini öğrenirken palazlanan AKP yanlısı basında da baskı ve işten çıkarmalar oldu.¹¹ Bu tasarrufların sonucunda Türkiye’de sansürün en koyu örneklerinden biri yaşandı. 28 Aralık 2011’de ordu, Irak ile sınır köyü olan Roboski’de 34 Kürt vatandaşı savaş uçaklarıyla bombaladıktan sonra televizyon kanalları 12 saat boyunca olanları ekranlarına taşımadı (“Roboski Katliamı Kronolojisi: Bir Yıl Geçti, Sorumlusu Yok”, 2012). İktidarın medyadaki tasarrufları, gazetecileri bir katliamı görmezden gelecek seviyelere vardırmıştı.

Yeni Medya Eliti

Bu adımların toplamında medya elitliği el değiştirdi. Daha önce çoğu kolej mezunu, dine mesafeli, üniversite dönemlerinde sol örgütlü, yaşlılığında liberal çoğu erkekten oluşan çekirdek medya eliti eridi. Maaşları - miktarın sarf edildiği günün kuruyla- 15 bin doları (“Fatih Altaylı”, 2015) bulan bu ekibin AKP iktidarıyla dönüşmeyen üyeleri hem maaşlarını hem de gündem belirlemedeki rollerini kaybetti. Yerine gelenler ise sayılı dindar yayında o vakte kadar dikkat çekmeyen tecrübeler edinmiş, ihtisasları

¹⁰ Ahmet Şık’ın tutuklanmasına sebep olan kitabı için bir parantez açılmalı çünkü kitabın başına gelenler, Türkiye’de internetin medyadaki baskılara karşı nasıl bir alan açacağına dair ilk işaret oldu. Mahkeme, Şık’ın henüz basılmamış *İmamın Ordusu* kitabı hakkında toplatma kararı aldı ve Erdoğan, tepkilere kitapların “bombadan tesirli” olabileceğini söyleyerek yanıt verdi. Buna karşılık, kitabın taslak hali anonim bir kaynak aracılığıyla “Yaşasın sivil itaatsizlik” mesajları eşliğinde internete yayımlandı ve taslak, binlerce kişi tarafından indirildi. Buna teknik olarak hazırlıksız yakalanan hükümet, yargı veya internet sağlayıcıları aracılığıyla kitabı bilgisayarına indirenlerin ve/veya eylemi övenlerin peşine düşemedi.

¹¹ Örneğin, İslamcı duruşu ve nefret söylemi kullanmasıyla bilinen Yeni Akit’in yöneticiliğini yapan Hasan Karakaya, kendisiyle görüşmemizde AKP’den kendilerine de uyarılar geldiğini belirtti. Ali Akel, 16 yıl çalıştığı Yeni Şafak’tan Uludere için Erdoğan’ın özür dilemesi gerektiğini söyledikten sonra kovuldu. Mehmet Altan ise Star gazetesinden kovulurken şunları söyledi: “Basın, parasını halktan veya habercilikten kazanmıyor. Gazeteler, satış fiyatlarının çok üstünde maliyete sahip. Para daha ziyade nüfuz ticaretinden ve ilandan kazanılıyor.” Zararı kapatmak için kullanılan siyasi baskı, Altan’ın bu ifşasından yaklaşık bir yıl sonra aleni olarak yapılmaya başlandı. Dönemin Star Medya Grup Başkanı, “demokrat ve çok sesli medya ekolünün ağırlık koymaya başladığını ancak Türkiye’nin en çok kazanan Koç ve Sabancı gibi şirketlerinin hâlâ eski medyaya reklam verdiğini” köşesinden şikâyet etti. Bu gibi adımlarla AKP yanlısı gazeteciler, Türkiye’nin ilk dönem burjuvazisini tarafını seçmeye ve kendi masraflarını ödetmeye zorladı.

vasat, orta yaşlı muhafazakâr erkekler oldu. Sektöre hakim olan bunaltıcı erkeklik, hem gazete hem televizyon programlarında insanların karşısına çıktı. Halihazırda sayısı az olan kadın gazetecilerin sayısı daha da azaldı, kadın gazeteciler arasında başörtülü gazetecilerin sayısı arttı. Bu gazetecilerden hangilerinin iktidarca daha çok beğenildiğinin nabızı ise Erdoğan'ın uçağında gelen fotoğraflarla tutuldu.

Erdoğan'ın yurt dışı gezilerine eşlik eden gazetecilerle uçağında çektiği bir fotoğraf.

Olağanüstü Hâlde Basın: FETÖ Suçlaması

AKP'nin geleneksel medyaya uyguladığı bahsi geçen tüm baskı yöntemleri, seçimler dahil iktidara yönelik her siyasi tehdit ile birlikte şiddetlendi. Bunun en ayyuka çıkan örneği, iktidarın bir dönem ortak olduğu dini cemaat Fethullah Gülen hareketi ile yollarının, 2011 ile 2016 arasında sancılı bir şekilde ayrılması oldu. Ayrılık, Gülen hareketine yakın yargı mensuplarınca yürütülen, yasallıkları şüpheli telefon dinlemelerine dayanan ve bazı AKP'li bakanları da kapsamına alan 17-25 Aralık 2013 yolsuzluk soruşturması ile geri dönüşsüz bir yola girdi. Takiben, Zaman gazetesi başta olmak üzere hareketin yayın organlarına polis baskınları yapıldı ve yönetimlerine kayyum atandı. Hareket, "Fethullah Gülen Terör Örgütü" (FETÖ) adı altında yargı konusu olurken bu medya gruplarında çalışan pek çok yönetici yurt dışına kaçtı. Kalan ve bir şekilde harekete destek vermiş gazeteciler de FETÖ'nün ana aktörü olarak görüldüğü 15 Temmuz 2016 darbe girişimi ardından ağır şekilde cezalandırıldı. Aynı yıl ilan edilen olağanüstü hâl ile baskılar kiteselleşti ve o vakte kadar Türkiye'de görülmemiş boyutlara ulaştı.

Kayyum ataması öncesi Zaman gazetesine yapılan 5 Mart 2016 tarihli polis baskınından.

Darbe girişimi ardından iki yıl boyunca ülke olağanüstü hâl altında yönetildi. Bu sürede 70 gazete, 20 dergi, 33 televizyon kanalı kapatıldı. Kamudan ihraç edilenlerin sayısı -5 bin 705'i akademiden olmak üzere- 121 bin 311 kişiye ulaştı. 715 gazetecinin sarı basın kartı iptal edildi ve cezaevindeki gazeteci sayısı 143'e ulaştı.¹² Bu gazeteciler arasında bulunan *Die Welt* muhabiri Deniz Yücel'in "terör örgütü propagandası yapmak"tan bir yılı aşkın tutuklu kalması Almanya ve Türkiye arasında krize neden oldu. Taraf'ın kurucu yayın yönetmeni Ahmet Altan, kardeşi eski Star yazarı Prof. Mehmet Altan ve son dönemde Gülen hareketi yayınlarında çalışan Türkiye sağıının geleneksel kalemlerinden Nazlı Ilıcak da bu süreçte cezaevine giren gazetecilerden oldu. Bir süredir AKP'yi eleştiren bu üç isim, önce bir televizyon programında "darbeye ilişkin sübliminal mesaj vermek"le sonra "cebirle anayasal düzeni değiştirmek"le suçlandı. Üçlünün yaşadığı süreç, yargının da yeni bir aşamaya geldiğini gösterdi çünkü Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ve Anayasa Mahkemesi'nin (AYM) ihlal kararlarına rağmen sanıklar tahliye edilmedi. Ağır ceza mahkemeleri, iktidarın elinde hukuktan arındırılmış ve mahkemeler arasındaki hiyerarşiden muaf tutulmuştu. Bu gelişmeler gölgesinde Ahmet Altan ve Nazlı Ilıcak ancak üç yılı aşkın hapisten sonra Kasım 2019'da tahliye edildi. Ahmet Altan, bu tahliyeden yaklaşık bir hafta sonra yeniden tutuklandı. Bu isimler, hukuksuzluğa maruz kalmanın yanı sıra meslektaşlarından da çok sınırlı bir destek gördü. Tahliye olduklarında onları karşılamaya giden gazeteci sayısı bir elin parmaklarını geçmedi. Bunda temel sebep, bu üçlünün geçmişte gazetecilikleriyle Gülen cemaati ve AKP ortaklığında yürütülen davaları, ihlalleri göz ardı ederek, şevkle savunmaları oldu.

Mesleki dayanışmanın zayıf olduğu Türkiye basınında aktarılmayı hak eden bir vaka da Cumhuriyet gazetesi davası. Darbe girişiminden sonra, Gülen cemaati henüz terör örgütü olarak görülmezken dahi Gülen hareketine karşı duruşuyla bilinen Cumhuriyet gazetesi, editoryal tercihleriyle FETÖ'ye yardımcı olmakla suçlandı. Dayanaklardan biri, -2014 itibarıyla Cumhurbaşkanı olan- Erdoğan'a ihbar mektubu yazarak gazete içi iktidar mücadelesinde onun desteğini isteyen Cumhuriyet'in üst düzey bir

¹² 2016, 2017, 2018 yıllarında Committee to Protect Journalists (CPJ) listelerinde Türkiye "hapisanelerinde en fazla gazeteci barındıran ülke" sıralamasında birinci oldu.

yöneticisinin tanıklığı oldu (Akin, 2017). Tanık yalanlansa, soruşturmanın savcısının kendisi hakkında FETÖ soruşturması olduğu ortaya çıksa da dava kapsamında 14 basın mensubu yargılandı ve çoğu hapis yattı. Başka bir ifadeyle, olağanüstü hâl döneminde “FETÖ ile bağlantılı olma” iddiası, onunla aleni iş birliği yapmış olan AKP ve medyasını es geçip AKP’yi özellikle son dönemde eleştiren gazetecileri susturmanın vesilesi oldu.

Bünyesinde çalışan gazetecilerin tutuklanmasını takiben Cumhuriyet gazetesinin İstanbul'daki binası önünde protestolar yapıldı.

Olağanüstü Hal Sonrası Manzara

Olağanüstü hâl kalktıktan sonra medyadaki durum iyileşmedi. Yukarıda bahsi geçen davalar ve daha fazlası sürdü, gazetecilere fiziksel şiddet cezasızlıkla teşvik edildi ve anayasaya aykırı yönetmelikler çıkarıldı. Örneğin, Cumhurbaşkanlığı bir kararnameyle basın kartı düzenleme yetkisini bünyesinde kurduğu İletişim Başkanlığı Teşkilatı'na verdi (“İletişim Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”, 2018). Bu kararnameye dayanarak, ilgili kanunlar gözardı edilerek idareye yetkiler veren bir yönetmelik hazırlandı (“Basın Kartı Yönetmeliği”, 2018). İşsizlik, toplumsal linç, tutuklama gibi pek çok yöntemle bezdirilen gazeteciler, bu son dönemde saldırılara uğramaya başladı. Ülkücü muhalif gazetecilerden Yavuz Selim Demirağ ile ulusalcı ve ülkücü yayınlarda çalışan Sabahattin Önkibar evlerinin önünde darp edildi, saldırganları ceza almad (Demokrasi için Medya/Medya için Demokrasi, t.y.). Tüm bunlara rağmen 2019 yerel seçimlerinde AKP, İstanbul’u iki kez olmak üzere 15 ilin yerel yönetimini kaybetti (“Seçimde il değiştiren iller hangileri?”, 2019). Muhalefetin kazanan adayı Ekrem İmamoğlu, kampanya süresince medyadaki bu asimetriyi nasıl

aştığını Washington Post'ta şöyle açıkladı:

“İktidardaki Adalet ve Kalkınma Partisi ülkemizdeki basın ve medya kuruluşlarına hükmediyor ve partiye muhalefet edenlerin aradan sıyrılmasını, ilerlemesini aşırı derecede zorlaştırıyor. Böyle bir ortam halkı öne çıkaran bir yaklaşımı zorunlu kılıyor. (...) Yurtttaşlarla bire bir görüşmeler yaptım ve yaşanmış bu sohbetler kampanya etkinlikleri çerçevesinde video kliplere dönüştürüldü ve bunları sosyal medyada paylaştık. (...) Çoğu canlı biçimde yayınlanan bu videolar halkın yoğun ilgisine mazhar oldu ve Türkiye'deki önyargılı medya ortamına rağmen seçmenlerle iletişim kurma şansını tanıdı bana (İmamoğlu, 2019).”

Bir sonraki bölümde İmamoğlu'nun seçilmesini mümkün kılan internetin Türkiye'de basın bağlamında ne zaman, nasıl öne çıkmaya başladığını, burada faaliyet gösteren ana aktörleri ve AKP iktidarının bunlara karşı aldığı önlemleri aktaracağım.

2. İnternete İtilen Basın ve Kuşatma

2008 ekonomik krizinin ardından Batı'da başlayan, 2010 sonunda Tunus ve Mısır'da baş gösteren ve 2011 ile başta ABD olmak üzere yine Batı'ya geri dönen ayaklanma dalgası Türkiye'de 2013'te Gezi Parkı eylemleri ile tezahür etti (Tuğal, 2013). İstanbul merkezindeki bir parkı savunmak için yerel bir çevre hareketi olarak başlayıp Türkiye'yi saran bu eylemler, Türkiye medyası için de bir dönüm noktası oldu çünkü ilk kez alışlageldik basının ana haber kaynağı olmaktan çıkabileceği görüldü. Kamuoyu araştırma şirketi KONDA'nın Gezi Parkı protestoları sürerken eylemcilerle yaptığı araştırmaya göre, eylemcilerin yüzde 69'u haberi sosyal medyadan, yüzde 15,4'ü arkadaşlarından, yüzde 8,6'sı internet haber sitelerinden aldı ve sadece yüzde 7'si televizyonu kullandı (KONDA, 2013). Bunun bir sebebini, çoğunluğu genç olan Gezi eylemcilerinin teknoloji ile yakınlıkları gibi nitelikleri oluşturdu. Bir diğer sebep de Gezi eylemcilerinin, kendilerine dair haberleri ancak sosyal medyada görebilmeleri oldu. Gezi eylemcilerinin farklılığının göstergesi, aynı dönem için Türkiye genelinde yapılan araştırmada ancak yüzde 15,9'un haberi sosyal medya, yüzde 6,4'ün de internet gazetelerinden aldığını söylemesi (KONDA, 2014). Yine de bu ulusal tablo dahi, o dönem 35 milyonu bulan internet kullanıcısının yaklaşık üçte birinin haberi internetten aldığını gösteriyor. Ayrıca, Twitter'ın Gezi Parkı direnişiyle kullanıcısının 7,2 milyondan 11,3 milyona artması da haberi internetten alanların yükseldiğine işaret ediyor (Demirel, 2013; “İşte Türkiye'nin Twitter istatistikleri”, 2012).

Geleneksel basının ana haber kaynağı olma statüsünün sarsıldığı 2013 Gezi Parkı eylemlerinden bir fotoğraf.

2.1. Gezi Öncesi ve Sonrası Eleştirel İnternet Yayınları

Peki internette dolaşıma giren haberler nereden çıkıyor? Geleneksel medya haberleri sansürler, sosyal medya kullanıcıları sıfırdan ancak kendi veya yakınlarının başlarına gelenleri yazabilirken temel haber üretimini önemli ölçüde internet yayınları üstleniyor.¹³ Türkiye’de sadece internetten yayın yapan bu haber kurumlarının yükselişi ise piyasadaki dijitalleşme baskısından çok bir önceki bölümde aktarılan adımların inşa ettiği medya yapılanması oldu. Çünkü gazetecilerin Türkiye basını için söyleyegeldiği “Bâb-ı Âli 40 odalı bir konak, bir odadan çıkar, diğerinden girersin” ifadesi yürürlükten kalktı ve ambargolu gazetecileri işe alacak medya patronları çıkmadı. İşsiz çoğu gazeteci, siyasi parti angajmanlı ve/veya kaynakları sınırlı yayın organlarında yer bulamayınca internete kaydı. Ancak o dönem *Milliyet.com.tr* veya

¹³ Sosyal medyada haberlere güvenilirliği araştıran Turcotte ve meslektaşları (2015), bu mecralarda karşılaşılan haberin kişinin bir arkadaşı tarafından paylaşıldığında, habere ve haberi paylaşan ilk kaynağa olan güvenin arttığını ortaya koydu. Dolayısıyla, Gezi Parkı eylemlerinde sosyal medyanın haber kaynağı haline gelmesinde bu platformlara içkin olan irtibatta olma özelliği öncelikli bir rol oynadı. Yerleşik medya, Gezi Parkı eylemlerinde yaşanan gelişmeleri paylaşmazken bu irtibat, kullanıcıların hem tanıdıklarının ne yaptığını hem de alternatif medyanın hangi yeni bilgiyi servis ettiğini takip etmesini sağladı. Bu medya, bir taraftan yalan haberlerin yayılmasına neden olabileceği gibi bu haberlerin kullanıcılar tarafından hızla teyit edilip yaygınlaştırılmasına da vesile olan imkânlar sundu. Yine de habere güven sınırlı kaldı çünkü hesap vermek bu alanda paylaşım yapmanın şartları arasında yer almıyor. Belki de bu sebeplerden hareketle, kurumsal gazetelerin haberleri ile sosyal medya haberlerine güveni karşılaştıran Olkun ile Balcı ve Olkun’un (2016, 2017) araştırmaları Türkiye’de sosyal medya haberlerine güvenin daha düşük olduğunu gösterdi. Bu güvensizliği kırımların başında ise kamusal olarak güvenilirliği bilinen aktörler yer alıyor: gazeteciler, akademisyenler ve araştırmacılar. Bu açıdan bakıldığında, internet haber sitelerinin haber alma kaynağı olarak kullanımı sosyal medyadan çok daha düşük de olsa etkisinin sosyal medyayı kapsadığı rahatlıkla söylenebilir. (Bkz. Mehmet Fatih Çömlekçi ve Oğuz Başol, “Sosyal Medya Haberlerine Güven ve Kullanıcı Teyit Alışkanlıkları Üzerine Bir İnceleme”, Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, Haziran 2019).

NTV.com.tr gibi yazılı gazete ve kanal sitelerinin baskın olduğu internette (“Top Sites in Turkey”, t.y.), Gezi Parkı olayları başlamadan önce yayında olan, resmi politikaları sorgulayan içerikler üretebilen ve sadece-internette faaliyet gösteren yayınlar sayılıydı. Gezi protestoları, eleştirel habercilik yapan bu internet medyasının gelişmesine neden oldu. Ama eylemlerden önce var olan internet medyasının da eylemler sonrasında yeşerecek benzer sitelerin de çıkış noktası aynı oldu: ana akım medyanın filtreliliği haberciliği.

Eylemler öncesinde sadece-internette yayın yapan ve süreklilikleriyle öne çıkan haber sitelerine birkaç örnek: 2000’deki deneme yayınlarından itibaren yayında olan *Bianet*, 2001’de emek hareketi yayıncılığı için yola çıkan *sendika.org* ve 2009’da kurulan *T24*. *Bianet*, medyadaki tek seslilikten rahatsız olan sivil toplum kuruluşlarının alternatif bir medyaya duydukları gereksinim üzerine yola çıktı (Mete, 2008). “Yerellerin sesi olma”yı amaçlayan *Bianet*, maliyetini AB gibi uluslararası oluşumlardan aldığı fonlarla karşılayarak kadın ve LGBT dahil pek çok alanda telif de ödeyerek yayın yaptı. Fonsuz yayın yapan *T24*’ün çıkış noktası ise “kâr amaçlı gazeteciliğe karşı başka bir gazetecilik” icra etmek. *T24*’ün kurucu yayın yönetmeni Doğan Akın, bunu dijitalde yapma sebebi olarak internetin düşük maliyetini gösteriyor. Gelirini büyük ölçüde başrolde Google’ın olduğu internet reklamlarından sağlayan *T24*’te bugün eski *CNN Türk* sunucularından ana akım köşe yazarlarına pek çok ünlü gazeteci içerik üretiyor (“*T24*’ün Kurucusu Doğan Akın DAÜ’de Söyleşi Gerçekleştirdi”, 2017). 18 yıl önce “emeğin ve direnişin sesi” olma amacıyla kurulan *sendika.org* ise interneti toplumsal muhalefet için kullanan ilk kurumlardan (“Hakkımızda”, 2013). Çalışanların yemek ve yol masrafları dışında ücret almadığı, gönüllülük üzerinden faaliyette bulunan *sendika.org*, 2019’a kadar devlet tarafından 62 kez kapatıldı ve ad değiştirerek yeniden açıldı (“*Sendika.org*’a 62. Kez erişim engeli”, 2018).

Bu internet haber siteleri yayınlarına devam ederken aralarına yenilerinin eklenmesine yol açan, çoğu zaman ana akım medyanın yaşanan bir siyasi krize gazetecilikle yanıt vermemesi oldu. Mesela, televizyon kanalları 12 saat boyunca Roboski katliamını haberleştirmeyince üniversite öğrencisi Engin Önder tepki olarak *140 journals* adlı oluşumu kurdu (Karadeniz, 2015). 2012’de bu kez Kürt tutuklulukların cezaevlerindeki açlık grevi ana akımda sadece hükümet demeçleriyle verilince Facebook’ta *Ötekilerin Postası* adlı sayfa kuruldu. Bir süre sonra *otekilerinpostasi.org* sitesinin de eklenmesiyle, ekip, sosyal medyanın en dikkat çeken yayınlarından biri haline geldi (Yumuşak, t.y.).

Yukarıda bahsi geçen basın kuruluşları ve daha birçok internet haber sitesi, 2013 ile birlikte yerleşik medyadan kovulan isimlere ev sahipliği yaptı. Örneğin, Kürt ve Ermeni meselesi gibi tabu konuları tartışmaya açtığı ana akımda 44 yıl çalışan Hasan Cemal köşesini *T24*’e taşıdı ve açtığı Twitter hesabıyla 700 binin üzerinde kişiye ulaştı. Merkez medyadan internete taşınmaların hızı Gezi Parkı eylemleri ile arttı. Bunun bir sebebi

eylemler sürerken en az 22 gazetecinin işten çıkarılması, 37'sinin istifaya zorlanması oldu. Bu kopuşlar, ana akım medyanın haber içeriğini daha zayıflatırken internette yeni haber sitelerinin açılmasına yol açtı. Örneğin, 2013'te *Diken* kuruldu. Süreçte doğan *Demokrat Haber*, *Haber Vesaire* ve *Gezi Postası* gibi farklı yayınlar bir araya gelerek *dokuz8haber* adıyla ortak bir haber merkezi kurdular ("Yeni bir medya deneyimi", 2014).

İşsiz kalan gazetecilerin buluşma alanına dönüşen internet haber sitelerine, ana akım medyadan başka eski yıldız isimler de katılmaya başladı. Yeni alternatif medyayı inceleyen Ataman ve Çoban, ana akım medyadan uzaklaştırılan ünlü gazetecilerin aktivistleşmek zorunda kaldıklarını ve alternatif medyaya geçerek seslerini duyurmaya çabaladıklarını belirtiyor (Ataman ve Çoban, 2018). Bunun bir örneği olarak NTV ile yolları ayrılan Ruşen Çakır, 2015'te finansmanını fonla sağladığı *Medyascope*'u kurdu (Bakır, 2018). 2016'da Ortadoğu konusunda basındaki en yetkin isimlerden Fehim Taştekin gibi ana akımdan kopan muhabirlerin çalıştığı *Gazete Duvar* kuruldu. 2017'de Almanya merkezli *Artı Gerçek* sitesi kuruldu. Benzer yolları tercih eden gazeteciler, bazıları kısa ömürlü olsa da yeni haber siteleri sayesinde hem kendilerine hem diğer gazetecilere hem de olağanüstü hâl sürecinde işinden olan akademisyenlere kısmen de olsa mesleklerini icra etme, seslerini duyurma ve arayanlara haber bulma imkânı sağladı.

2.2. AKP'nin İnternet Sansürünü Keşfi

Gezi Parkı sürecinde toplumsal muhalefetin internete yansması ve haberin burada yayılması, otoriter AKP iktidarının da dikkatini internete çevirdi ve baskı repertuarını bu alanı da kapsayacak şekilde genişletti. Burada başvurduğu metotlar arasında hem konvansiyonel yöntemlerin internet ortamına tercümesi hem de internete özel taktikler yer aldı.

Twitter ve Troller

Erdoğan, Gezi Parkı eylemleri henüz ilk günlerindeyken "Şu anda Twitter denilen bir bela var, yalanın daniskası burada. Sosyal medya denilen şey aslında şu anda toplumların baş belasıdır" dedi. AKP'nin Twitter'ın gücünü fark etmediğini düşünen bir sosyal medya ajansı yöneticisi, bu dönem hükümet yanlısı gazetelerin köşe yazarlarıyla bir araya gelerek onlara sosyal medyayı ve yapabileceklerini anlattı (Saka, 2018). Toplantıdaki köşe yazarlarının, bu aktarımı daha sonra toplumu kutuplaştıracak krizlerde kullandığını belirten aynı yönetici, Gezi eylemlerine destek veren ajans ve

aktivistlerin ismini içeren bir listeyi AKP yanlısı bir gazeteye gönderdi.¹⁴ Takiben listedeki bazı isimlerin devlet ile iş ilişkileri sonlandırıldı. Kendisini “AK troll” olarak tanımlayan bu yönetici, AKP’ye sosyal medyayı kullanabileceği iki yol gösterdi: internetteki siyasi gündemi belirleme ve gözetleme.

Twitter’da bu iki işlevi de yerine getiren görünür oyuncular Ak troller oldu, yani sahte kimlikle açtıkları hesaplarla AKP’ye destek veren sosyal medya saldırganları. Meksika, Çin, Rusya gibi pek çok ülkede benzerleri olan iktidar trollerinin Türkiye üyeleri ile AKP arasında ifşa edilebilen resmi bir bağlantı henüz yok.¹⁵ Ancak Türkiye’de 2013 Gezi’den sonra ortaya çıkan bu hesapların yaptığı paylaşımların içerik ve zaman benzerlikleri nedeniyle ilişkili oldukları aşikâr. Sosyal medyayı bir siyasi çarpışmalar alanı olarak inceleyen Erkan Saka’ya göre, Ak trollerin pratikleri arasında şunlar var: eleştirel düşüncelerini ifade eden bireyleri sanal linçle sindirme, benzer hedeflerin hesaplarını ele geçirip buradan AKP yanlısı mesajlar yayımlama, iktidara karşı söylemleri bastırmak için robot hesaplarla saldırma ve yurt dışındaki etkin AKP muhaliflerine karşı yabancı dillerde harekete geçme (Saka, 2018). İktidar trolleri bu eylemler listesine 2015’te faşizan savaş muhabirliğini ekledi. AKP, ilk kez Meclis’teki çoğunluğunu kaybetmesinin ardından 1 Kasım 2015’te erken seçim ilan etti ve AKP’den uzaklaşan Kürt seçmenin yoğun olarak yaşadığı Güneydoğu Anadolu’da çatışma ortamı yarattı. Buradaki güvenlik güçleri, isimsiz hesaplar açarak operasyonlarda çektikleri şiddet içerikli görseller ve ultra milliyetçi mesajlar paylaştı.¹⁶

Ak trollere rağmen AKP, sosyal medyada hükmünü kuramadı ve Gezi’den birkaç ay sonra yolsuzluk soruşturması kapsamında toplanan telefon kayıtları ve ortam dinlemeleri sosyal medyadan yayıldı. “Başçalan” adlı hesap tarafından Youtube’da servis edilmeye başlanan yolsuzluk kayıtlarına çoğu haber sitesi temkinli yaklaşırken Twitter’da “Haramzadeler” adlı hesap kayıtları yaygınlaştırıldı. Yolsuzluk kayıtlarının haberleştirilmesini engellemek için medyaya yayın yasağı getirildi (“17 Aralık yolsuzluk soruşturmasına ‘eleştiri’ dahil yayın yasağı!”, 2014). Ana akım medya gelişmelere yer vermezken kayıtlar arasında ana akım medyanın yapılanmasını konu alan görüşmeler de çıktı. Bir kayıtta Erdoğan, Fas’tan Ciner Medya’nın yöneticisini şahsen arayıp kanallarındaki k’ın (ekran altı yazısı) değişmesini isterken bir başka kayda, Sabah gazetesi ve Atv kanalının devri için Erdoğan ile dönemin bakanlarından Binali

¹⁴ Bu sosyal medya yöneticisi, örnek olarak Kabataş tacizini veriyor, yani Gezi eylemcilerinin başörtülü bir kadını üstüne işemeye varacak raddede taciz ettiği iddiasıyla çıkan kriz. İddianın yalan olduğu sonra kanıtlanırsa da kriz, eylemcileri muhafazakâr kesimin gözünde düşmanlaştırmak için iktidar tarafından kullanılmıştı.

¹⁵ Eldeki en önemli kanıtlardan biri, 2014’te sızdırılan ses kayıtlarından birinde geçen Erdoğan’ın kızı Sümeyye Erdoğan’ın dönemin Başbakan Danışmanı Mustafa Varank’a söylediği “Bizim trollere söyle bizim TT kampanyamıza destek versinler. Güzel ve esprili şeyler yazsınlar” ifadesi. Hafıza Kolektifi’nin deşifre olan Ak troll hesapları üzerinden yaptığı araştırmaya göre de Varank, 2015’te Ak troll etkileşiminde merkezde yer alan isim.

¹⁶ 253 günü bulacak sokağa çıkma yasakları eşliğinde ilerleyen savaş sırasında kamuoyunu en çok sarsan paylaşımlar, öldürülen PKK’lı Kevser Eltürk’ün çıplak bedeninin teşhiri ve 28 kurşun sıkılmış Hacı Lokman Birlik’in güvenlik aracının arkasında sürüklenen görüntüsü oldu.

Yıldırım'ın devletten ihale karşılığında iş adamlarından nasıl 630 milyon dolar toplamaya ve bir fon havuzu kurmaya çalıştıkları yansıdı.¹⁷ Bu kaydın ortaya çıkmasıyla hükümete yakın en büyük yayın olan Sabah-Atv, kamuoyunda "havuz medyası" olarak anılmaya başlandı.

Daha Hızlı ve Denetimsiz Erişim Engeli

Yolsuzluk kayıtlarının yayılması ardından AKP internetteki iktidarını kurmak için Ak trollerin yanı sıra hukuku kullandı. Otoriterleşen AKP'nin bu alanda ne yaptığıını gösterebilmek için kısaca otoriter olmadan önce bu alanda atılan adımları aktaracağım.

Türkiye hukukuna internet yayınları ilk olarak Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) Kanunu aracılığıyla girdi: 2001'de yasaya yapılan "yalan haber, hakaret ve benzeri fiillerden doğacak zararlarla ilgili hükümlerin internet için de geçerli olduğu" ekiyle. Bu ekle, o zamana kadar ceza kanunu üzerinden yürütülen internet yayıncılığı davaları basın yayın kapsamına alındı. İkinci adım olan 2007 tarihli 5651 Sayılı İnternet Yasası'yla ise devletin internetteki yapılanması temel olarak Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı (TİB) üzerinden şekillendirildi ("İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlene Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun", 2007). Kumar, intihara teşvik gibi katalog suçların varlığına dair yeterli şüphe olduğu koşullarda erişim engellenmesi kararını verme yetkisi hâkim, mahkeme ve savcıya verildi. Bunlar dışında sadece TİB, "çocukların cinsel istismarı" ve muğlak "müstehcenlik" hallerinde bu kararı alma yetkisine sahipti. TİB ve savcılığın engelleme yetkisini kullandıkları durumlarda ise ivedilikle hâkim veya mahkemeye başvurması şart koyuldu; böylelikle yargı mekanizmasının *bypass* edilmesi önleniyor ve erişim engeli kaldırılabilirdi. Özetle, problemler de olsa bu yasa bir 'kuşvetler ayrılığı'

¹⁷ Yayınları satın alan Zirve Holding çatısı altında bulunan iş adamlarından Nihat Özdemir, Sabah-Atv'den sadece birkaç ay önce TMSF'nin el koyduğu Akşam gazetesi ve Sky-Türk kanalını iki ortak şirketle birlikte almıştı. Neden zarar eden bir medyaya 60 milyon dolarla girdiği sorusuna şu yanıtı verdi: "Üç ortak enerji dağıtımında önemli paya sahibiz. 9.6 milyon abonemiz var. Bu sayı ile Avrupa'da ilk ona gireriz. Aynı zamanda enerji üretiminde de varız. Gaz, kömür, hidrolik kaynaklı enerji üretiyoruz. Hepimiz turizmciyiz, toplam yatak sayımız 10 bin civarında. Çimento, madende varız. Medya gücünü de arkamızda hissetmek istedik. Bu güce ihtiyaç duyduk. Çalıştığımız alanlarda hepimizin reklam ihtiyacı var. Enerji, çimento, turizm pazarlamasına ihtiyacımız var. Şimdi kendi medyamızda kendi reklamımızı yapabileceğiz." Okuyucusu olmayan gazetelerle reklamın kime yapıldığı tartışmalı, ancak Sabah-Atv alımının bu iş adamlarına büyük kârlar kazandırdığı açık. Bir örnek olarak, Zirve Holding'in parçalarından Kalyon İnşaat'ın satıştan sonraki 2015 yılı yatırım listesinin bir kısmı şöyle: İstanbul Yeni Havalimanı Projesi, Başakşehir Stadyumu, Nurdağı-İslahiye Yolu, Çanakkale-Ezine-Ayvacık Yolu, Beyoğlu-Kasımpaşa Hasköy Caddesi Rehabilitasyonu ve Tünel Yapımı, Erzurum-Bingöl-Diyarbakır Bölünmüş Yolunun Ayrımı, Çat-Karlıova-Bingöl İkinci Kısım Yapımı, Irak Erbil Duhok Su Temini Projesi, Melen İshale Hattı, KKTC Askılı Sistem Deniz Geçişi, Selimpaşa-Kumburgaz ve Çanta-Gürpınar bölgelerinde Atık Su Tünel İnşaatı, (...) Giresun, Ordu ve Erzurum'da üç hidroelektrik santrali, Türkmenistan doğalgazının Gürcistan üzerinden Hopa'ya taşınması ve elektrik üretimi, İnegöl Gaz Dağıtım Sanayi.

öngörüyor, erişim engeli kararını belirli suçlarda mümkün kılıyor ve karara dair son sözü söyleme yetkisini yargıya bırakıyordu.

Ancak AKP otoriterleştiğçe düzenlemeler, erişim engelleme sürecinde yargıyı dışlayarak yürütmeye odaklandı. Yıl 2011'e geldiğinde internette erişimi engelleme olanağı veren düzenlemelerin sayısı 10'a çıktı.¹⁸ Yolsuzluk tapeleri sosyal medyada çıktıktan sonra 2014'te geçirilen bir düzenlemeyle erişim engelinin tek elden ve en geç dört saat içinde uygulanması mümkün kılındı. Suç kapsamı genişletilerek katalog suçların yanı sıra özel hayatın gizliliği ve kişilik hakları ihlalleri, erişimin engellenmesi kararı verilmesi için geçerli sebepler olarak görüldü (Akdeniz ve Güven, t.y.). TİB'e verilen istisnai durumlarda engelleme kararı verme yetkisi genişletildi. Artık "özel hayatın gizliliğini ihlal" edildiğini düşündüğünde bizzat TİB Başkanı engelleme kararı alabiliyor ve eski kanundan farklı olarak TİB bu içerikler hakkında savcılığa suç duyurusunda bulunmuyor; dolayısıyla, aldığı engelleme kararlarını yargıya taşıyor.¹⁹ Sonuç olarak, AKP yasayı karmaşıklıklaştırma, karar alma ve uygulama yetkilerini bir elde toplama ve yargı denetimini zayıflatarak erişim engeli getirmeyi sıradan, hangi devlet kurum tarafından talep edildiği anlaşılamayan ve kaldırılması çetrefilli bir uygulamaya dönüştürdü.²⁰

Hükümet, aynı dönem Twitter paylaşımlarını kontrol etmek içinse başka bir metot izledi. AKP, şirketle – onu iki hafta yasaklayarak- girdiği çatışmadan "ülke engelli içerik"

¹⁸ 5651 Sayılı Kanun dışında 8 yasa ve 1 kanun hükmünde kararname şöyle: *Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun Ek-4 üncü maddesi; Tütün Ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'un 8. maddesinin beşinci fıkrasının (k) bendi; Türk Ticaret Kanunu'nun haksız rekabete ilişkin hükümleri (eski kanunda 56 ve 58., yeni kanunda 54, 55 ve 56. maddeler); Terörle Mücadele Kanunu'nun 6. maddesinin 4. fıkrası; Türk Medeni Kanunu'nun 24 ve 25. maddeleri; Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 101. maddesi; Futbol ve Diğer Spor Müsabakalarında Bahis Ve Şans Oyunları Düzenlenmesi Hakkında Kanun'un 5. maddesi; Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun'un 6. maddesi; Markaların Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 9, 76 ve 77. maddeleri.*

¹⁹ Değişikliğin bir başka sorunlu noktası da içerik, yer ve erişim sağlayıcıları "TİB'in talep ettiği bilgileri talep ettiği şekilde teslim etmek"le yükümlü kılmasıydı. Madde, kullanıcıların izlenmesine sebep olabileceği için tartışma yaratsa da AKP tasarımı geçirdi ancak Anayasa Mahkemesi bu hükümleri iptal etti. Değişiklikten birkaç ay sonra AKP, Gülen hareketinin nüfuz ettiğinden şüphe ederek TİB'i kapattı ve yetkilerini Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu'na (BTK) devretti. TİB'in kapanmadan erişimi engellediği toplam site sayısı 177 bin 515'i buldu.

²⁰ Türkiye'de ilk kez bir sosyal ağ 2007'de yasaklandı. Youtube, 34 farklı mahkeme kararı ile bir yıl boyunca kapalı kaldı. 2014'te yolsuzluk haberlerinin yayılmasının ardından Erdoğan bir mitingde "Twitter mivitr hepsinin kökünü kazıyacağız" dedikten bir gün sonra Twitter kapatıldı, peşinden yine Youtube kapatıldı. Twitter, Anayasa Mahkemesi'nin (AYM) kararıyla açılınca Erdoğan "karara saygı duymadığını" açıkladı. İnternet haber sitelerinden *otekilerinpostasi.org* 2014'te kapatıldı ve açılmadı. Ötekilerin Postası'nın Facebook sayfası ise kurulduğu ilk iki yılda Facebook tarafından 9 kere kapatıldı. 2015'in sonunda *Dicle Haber Ajansı (DİHA)*, *ANF*, *Hawar Haber Ajansı (ANHA)*, *Özgür Gündem gazetesi*, *Yüksekova Haber*, *Jiyan.org*, *RojNews* gibi ana akımın yansıtmadığı Kürtlere ilişkin haberleri yansıtan birçok haber ajansının web sitelerine erişim engellendi. CHP'nin raporuna göre, Türkiye, Twitter'da 7 bini aşan talebiyle içerik kaldırma birinci oldu, aynı yıl Facebook'ta 712 içerik kısıtlandı, *sendika.org* 2015-2017 arasında 61 defa erişime kapatıldı, 15 Temmuz 2016 darbe girişiminden sonra *Medyascope*, *Gazeteport*, *Rotahaber*, *ABC Gazetesi*, *Karşı Gazete*'nin de aralarında bulunduğu bazı haber sitelerine erişim kısa süreli de olsa engellendi. Son olarak 2017'de Wikipedia "teröre karşı iş birliği yapmak yerine Türkiye'yi uluslararası arenada karalama kampanyası yapan çevrelerin parçası olarak hareket eden bir bilgi kaynağı haline gelmesi" gerekçesiyle kapatıldı ve Ocak 2020'de açıldı.

uygulamasını kazanarak çıktı. Türkiye’de ilk kez Mart 2014’te uygulanmaya başlanan bu politikayla, hakkında çıkartma talebi veya mahkeme kararı olan tweete veya Twitter kullanıcısının paylaşımlarına o ülkeden erişilmesi engellendi. Bu yöntemle Twitter, Türkiye’de sadece geçen yıl 497 hesabı ve 1819 tweeti görünmez kıldığını açıkladı (Akdeniz ve Güven, t.y.).

Gözetleme, Habersiz Bırakma ve Eleştirel Paylaşımları Cezalandırma

AKP’nin 2015’te yürürlüğe soktuğu, Türkiye için yeni bir sansür biçimi de bant genişliğinin daraltılması oldu. Porno siteleri için erişim sağlayıcıların uyguladığı bu yöntem yüzünden kullanıcı, seçili sitelerde yavaşlık problemi yaşıyor; böylece engelleme kararı olmaksızın bu siteleri ziyaret zorlaşıyor. Bu yöntem, Türkiye’deki kullanıcıların karşısına ilk defa 20 Temmuz 2015’te çıktı, Suriye ile sınır ilçesi olan Suruç’ta göçmenlere yardım için orada olan çoğu genç 33 kişinin öldüğü bombalı saldırı olduğunda. Bant genişliği kısıtlanması daha sonraki bombalı saldırılarda Twitter, Facebook ve whatsapp gibi ağlar için kullanıcılara tebliğ edilmeden yürürlüğe kondu (“CHP’den sansür raporu”, 2018). Bu sayede her saldırı ardından gelen yayın yasaklarıyla geleneksel medya susarken haber için internete giren kullanıcılar da sistem yavaşlığından yıldırıldı.

İnternette yavaşlamayı sağlayan teknolojinin ismi Derin Paket Analizi (*Deep Packet Inspection*, DPI), bir ağa giren ve çıkan bilgilerin sınıflandırılmasını mümkün kılıyor. İddiaya göre, Türkiye’de 2014’ten itibaren tüm erişim sağlayıcıları, kullanıcıların internet trafiğini gözetlemek için bu sistemi kullanmaya mecbur bırakıldı (E. K. Sözeri, 2016). Bu doğruysa, Türkiye’deki internet kullanıcılarının ziyaret ettiği siteler kayıt altına alınıyor ve bu kişisel verilerin ne için, nasıl kullanıldığı bilinmiyor. Bu açıdan, bir erişim sağlayıcının açığa çıkan takiplerinde özellikle haber sitelerinin yer alması endişe verici (E. K. Sözeri, 2016). Araştırmacı Efe Kerem Sözeri, DPI’ın aynı şekilde kaygı verici bir başka kullanımına daha dikkat çekiyor: Güneydoğu bölgesinde seçilen belediye başkanları 2016’da görevden alınıp yerlerine kayyum atandığında bölgeden uzun süre internete girilemedi ve insanlar birbirleriyle irtibat kurmakta zorlandı (E. K. Sözeri, 2016). Bölge-duyarlı bu yavaşlatmalarla iktidarın olası internet bazlı örgütlenmelerin önüne geçtiğini söylemek yanlış olmaz.

Hangi yazılımlar aracılığıyla, nasıl tespit edildiği belli olmasa da Türkiye’de pek çok sosyal medya kullanıcısı hakkında bugün yasal işlem yürütülüyor.²¹ Soruşturma

²¹ Türkiye’de internet kullanıcıları sadece erişim sağlayıcıları veya TİB tarafından değil, aynı zamanda emniyet güçleri tarafından da izleniyor. Ortaya çıkarılan bilgilere göre, polis, 2011-2014 yılları arasında İtalyan Hacking Team’in Uzaktan Kumanda Sistemi’ni (Remote Control System) kullanmak için 600 bin dolar ödedi. Şirketin aktardığına göre, bu sistem, müşterilerine şifreli kullanımları, virüs karşıtı yazılımları ve güvenlik duvarlarını aşma imkânı sağlıyor. Hangi yöntemlerle tespit edildiklerini söylemese de İçişleri Bakanı Süleyman Soylu’nun açıklamasına göre, 2013-2018 yılları arasında sosyal paylaşımı nedeniyle Türkiye’de 20 bin kişinin üzerinde kullanıcı hakkında yasal işlem yapıldı.

konuları gündeme göre çeşitleniyor. Örneğin, 2018 yazında döviz krizi çıktığında “olumsuz algı” oluşturdukları gerekçesiyle 346 hesap hakkında işlem başlatıldı (“Dolar kuru paylaşımı yapan yüzlerce sosyal medya hesabına soruşturma”, 2018). “Cumhurbaşkanı’na hakaret” de sosyal medya soruşturmalarının başlıca sebeplerinden biri oldu. AKP bu daha mikro müdahalelerinin neden olduğu caydırıcılıkla sosyal medyadaki muhalif paylaşım oranını da önemli ölçüde azaltıyor.

2.3. İnternet Yayıncılığına Son Hamle: RTÜK Denetimi

Sadece-internet yayını yapan kurumlara yönelik ilk adımı RTÜK attı ve bu yayınları 2018 Martı’nda denetimine aldı. Denetimin kimleri kapsayacağı hâlâ şaibeli ancak Türkiye’deki iklimin gerektirdiği kötümser bir bakışla denetimden etkilenecek kuruluşlar, yukarıda bahsi geçen haber siteleri ve yabancı devletlerin çoğunlukla internette faaliyet gösteren servisleri olacak. Türkiye’de yayın yapan bu servislerin başlıcaları arasında Rusya’nın *Sputnik Türkiye’si* ve Çin’in *Uluslararası Çin Radyosu* (CRI) *Türk* gibi devlet politikalarına ters yayın yapmayan kurumların yanı sıra ülkelerinin politikalarına karşı daima olmasa da kritik bakabilen *BBC*, *Deutsche Welle* (DW) ve *Amerika’nın Sesi* (VOA) var.

Bütçeleri yerel yalnız-çevrimiçi yayınlar kadar kısıtlı olmayan yabancı basın kuruluşlarının Türkiye servislerinde ana akım medyadaki işlerinden olan ünlü ve tecrübeli isimler içerik üretmeye başladı. Örneğin *DW*’de eski CNN Türk spikeri Nevşin Mengü’nün yaptığı gibi haftalık programlar yapılmaya, haberler kaleme alınmaya başlandı. Servislerin yayın içeriği böylece kuvvetlendikçe iktidarın gözünde daha sivrildiler ve sonucunda denetime maruz bırakıldılar. AKP milletvekillerinin Netflix gibi çoğunlukla yurt dışından gelir elde eden internet yayıncılarından hem vergi almak hem de içeriklerini denetlemek için yetkilendirme gerektiği gerekçesiyle talep ettiği değişikliklerle yayıncılara RTÜK’ten yayın lisansı, platform işletmecilerine de yayın iletim yetkisi alma zorunluluğu getirildi (“Vergi Kanunları ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”, 2018). RTÜK, bu düzenlemeyle yayın ehliyeti vermenin yanı sıra uygun görmediği yayınlarının içeriklerine karşı yayın yasağı talep etme yetkisi de kazandı.

Türkiye’de kurumlar arası koordinasyonun genel olarak zayıf olmasına karşın istisnalardan biri bu konuda yaşandı ve dış basın için bir sonraki adımı, AKP iktidarına en yakın düşünce kuruluşu olan Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) attı. Temmuz 2019’da çıkardığı “Uluslararası Medya Kuruluşlarının Uzantıları” başlıklı raporda SETA, bu yayınları “muhalif medyanın en önemli bileşeni” olarak kodladı (Çağlar, Tokar ve Akdemir, 2019). Ve *Independent*’in kurduğu *Independent Türkçe* ve *France24*, *VOA*, *BBC* ve *DW*’nin Youtube’da kurduğu *+90* kanalına dikkat çekerek dış basının son yıllarda Türkiye’de gittikçe kapsamını genişlettiğini söyledi. 202 sayfalık

raporda kuruluşların AKP antidemokratik adımlar attığında ne yazdıkları da aktarıldı. SETA raporu, eleştirel yorum ve haberlerde fişleme olarak geçti ancak kuruluş geri adım atmadı (“SETA Vakfı ‘andıç’ tepkilerine yanıt verdi”, 2019).

Fişlemenin yarattığı atmosferde Mart 2018’deki yasal değişikliklerin uygulama alanını çizen RTÜK yönetmeliği 1 Ağustos 2019’da çıktı. Düzenleme, zorunlu lisans bedeli olarak radyo için 25 bin TL, geri kalan yayınlar için 100 bin TL (güncel kurla yaklaşık 17,500 dolar) olarak belirlendi. Lisans bedeli bütçeleri sınırdan idare eden özellikle haber sitelerini zorlayacak ancak asıl sorun RTÜK’ün kime, neye göre lisans verip vermeyeceği. Muğlak ifadeleri nedeniyle tepki toplayan yönetmelik, internet gazeteciliğini ne ölçüde kapsayacak hâlâ bilinmiyor.²² RTÜK’ün ana muhalefet partisi CHP kontenjanından üyesi Faruk Bildirici, lisans alma zorunluluğu olmasına rağmen almayan kurumları RTÜK’ün duyuracağını belirtti; bu sebeple internet gazeteleri ve sosyal medya yayınlarına başvuru yapmadan, düzenlemenin uygulamasını beklemelerini önerdi.²³ Avukat Murat Deha Boduroğlu ise düzenlemelerin internet üzerinden yayın yapan tüm basın kuruluşlarını kapsadığını düşünüyor. Boduroğlu, bu yönetmelikle her türlü medya hizmet sağlayıcısına lisans alma zorunluluğu getirildiğini, lisans başvurusu için bir anonim şirket kurmanın şart koşulduğunu ve eğer medya hizmet sağlayıcısının merkezi Türkiye dışındaysa şirketin yapısında ve yönetim kurulu üyeliklerinde yüzde 50 oranında Türkiye vatandaşı gerçek veya Türkiye kanunlarına göre kurulmuş tüzel kişiler ile ortaklık ve üye zorunluluğu getirildiğinin altını çiziyor. Bu gerekliliklerin karşılanmadığı ve lisansın verilmediği durumlarda avukat Boduroğlu’na göre yayınların durdurulması gibi cezalar kesilebilir (kişisel iletişim, 18 Kasım 2019). Bu açıdan, halihazırda basın kartı düzenlemesi nedeniyle akreditasyon endişeleri artan yabancı basın mensuplarını yeni denetim mekanizmaları bekliyor gibi gözüküyor.

Kapanış: Gazeteciliğe Ne Kaldı?

Türkiye, Suriye’nin kuzeyinde başlattığı Barış Pınarı Harekâtı’nı dokuz gün sonra ABD’nin baskısı üzerine askıya aldı ve harekât önemli ölçüde sönmüldü (“Türkiye ile ABD anlaştı”, 2019). Katar, Pakistan ve Macaristan’ın dışında hiçbir ülkenin desteklemediği bu savaş yüzünden Suriye’nin sınırları bir kez daha ihlâl edildi, sayıları her daim tartışmalı olacak sivil ve askerler öldü, on binlerce kişi yerinden edildi. Savaş henüz başlamadan dur diyebilecek ana akım Türkiye medyası ise harekâtı “Gün milli birlik günü”, “Gazamız mübarek olsun”, “Hainler duman oldu” gibi manşetlerle karşılarken harekât sonlandığında nedeni sorgulamadı. Aksine, her şey planladığı gibi

²² Yasa “isteğe bağlı yayın” kriterini “bir program kataloğuna bağlı olarak izlenen veya dinlenen bir yayın hizmeti” olarak koyuyor. Dolayısıyla okunan ve/veya program kataloğu olmayan internet haber sitelerinin lisansa tabi olmadığını düşünmek mümkün. Yine de günlük veya haftalık videolu sunumları veya podcastleri nedeniyle bu kapsamda görülebilirler.

²³ Faruk Bildirici’nin üyeliği çok geçmeden, 31 Ekim 2019’da, RTÜK üyeliğinden usulsüz bir şekilde düşürüldü.

gitmiş gibi 18 Ekim 2019'da gazetelerin birinci sayfalarına "Büyük zafer", "Hem sahada hem masada kazandı" başlıkları attılar ("18 Ekim 2019 Tarihli Tüm Gazete Manşetleri", 2019).

Bu yazı boyunca Türkiye'nin ana akım medyasından aksini beklemenin neden gerçekçi olmadığını aktarmaya çalıştım. Türkiye'de ana akım basın hiçbir zaman demokrasiden değil devletten yana, milliyetçi, erkek egemen ve kâr odaklı oldu. AKP iktidarı, 2007 yılından itibaren yukarıda detaylı şekilde anlatılan yollarla fethetmeye çalıştığı bu medyanın bugün dolaylı olarak yaklaşık yüzde 90'ına sahip. Onun miras aldığı niteliklerine koyu bir Sünni Müslümanlık da katarak yayın yapmaya devam ediyor. Ana akım medyanın geri kalan yüzde 10'unda ise sınırlı kaynak ve/veya AKP dışındaki ideolojik bağlılıklar nedeniyle etkin bir bağımsız gazetecilik yapılamıyor. Durum böyleyken AKP "savaş" dediğinde aksini söyleyebilecek gazeteciler artık ana akımda çalışmıyor.

Bu medya sahasında barınamayan gazeteciler, -işsiz kalan akademisyen, sanatçı, uzman ve aktivistlerle birlikte- bir süredir internette seslerini duyuruyor. Gezi Parkı eylemlerinde edinilen deneyimle internetin eleştirel düşünceye zemin açtığı düşüncesi güçlendi ve buradaki medyada yoğunlaşma arttı. Ancak bu alanı gören ve otoriter diğer devletlerde yapılan uygulamaları kendine örnek alan AKP, eski baskı usullerini yeni bilişim sistemleriyle birleştirdi ve interneti bir gözetleme ve av alanına dönüştürdü.

Medya kurumları ve bireyler, başlarına gelebilecekleri tartarak yayın yapmak ve sosyal medyada paylaşımda bulunmak zorunda bırakılıyor. Bu haller altında üretilen haberlerin içeriği de geçmişe kıyasla fakirleşiyor. Araştırmacı gazetecilik yok denecek kadar azaldı. Haber kaynakları uzun zamandır konuşmaya ürküyor ve belge paylaşmıyor. Söyleşi almak için kapısı çalınan konuklar, gazetecileri anlayış rica ederek geri çeviriyor. Geriye kalan alanda demeç gazeteciliği yapılıyor, iktidarın çelişkilerine nokta atışı yapan köşe yazıları yayımlanıyor, araştırma yapmaktan alıkonan akademisyenlerin analizleri aktarılıyor, sivil toplum örgütlerinin raporlarına yer veriliyor, geçmiş hatırlatılıyor, protestolar haberleştiriliyor ve devlet şiddeti mümkün mertebe kayıt altına alınıyor. Eleştirel alandaki bu haber döngüsü de gittikçe daha az sayıda okuyucuyu cezbediyor. Durum hiç yoktan iyi, ancak basının ne yöne doğru gittiğini görmek lazım. Malzemesi zayıf, haber çeşitliliği az, devlet/AKP çatlaklarından sızacak belgeleri bekleyen, toplum tarafından savunulmayan, maddi olarak geçinmekte zorlanan ve en kötüsü siyasetçiler açısından yaptırım olamayan bir gazeteciliğe doğru gidiyoruz.

Kaynakça

- 7 yıldır devam eden 'KCK Basın davası' ertelendi. (2019, 22 Ekim).T24. 27 Nisan 2020 tarihinde <https://t24.com.tr/haber/7-yildir-devam-eden-kck-basin-davasi-ertelendi,844902> adresinden erişildi.
- 17 Aralık yolsuzluk soruşturmasına “eleştiri” dahil yayın yasağı! (2014, 21 Ocak).T24. 27 Nisan 2020 tarihinde <https://t24.com.tr/haber/17-aralik-sorusturmasina-yayin-yasagi-getirildi,248913> adresinden erişildi.
- 18 Ekim 2019 Tarihli Tüm Gazete Manşetleri. (2019, 18 Ekim).Gazete Manşet. 27 Nisan 2020 tarihinde <http://www.gazetemanset.com/18-ekim-2019> adresinden erişildi.
- Abay, N. (2011, 28). Tutuklu Gazeteciler: Tutuklu 93 Gazeteciye Yeni Yıl Kartı Gönderelim... *Tutuklu Gazeteciler*. <https://tutuklugazeteciler.blogspot.com/2011/12/tutuklu-95-gazeteciye-yeni-yl-kart.html> adresinden erişildi.
- Akdeniz, Y. ve Güven, O. (t.y.). ENGELLİWEB 2018: TÜRKİYE'DEN ERİŞİME ENGELLENEN WEB SİTELERİ, HABER VE SOSYAL MEDYA İÇERİKLERİNİN ANALİZ RAPORU. *İfade Özgürlüğü Derneği*, 50.
- Akın, D. (2017, 28 Eylül). “Gazeteci” Alev Coşkun, “Fethullahçı” Cumhuriyet’e karşı! T24. 27 Nisan 2020 tarihinde <https://t24.com.tr/yazarlar/dogan-akin/gazeteci-alev-coskun-fethullahci-cumhuriyete-karsi,18167> adresinden erişildi.
- Arman, A. (2007, 30 Eylül). Üniversiteye çarşaflılar da sarıklılar da girsin, ne olur ki. 27 Nisan 2020 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/universiteye-carsafililar-da-sariklilar-da-girsin-ne-olur-ki-7390339> adresinden erişildi.
- Ataman, B. ve Çoban, B. (2018). Counter-surveillance and alternative new media in Turkey. *Information, Communication & Society*, 21, 1-16.
doi:10.1080/1369118X.2018.1451908
- Bakır, O. (2018, 19 Kasım). Ruşen Çakır: Büyüyünce televizyon olmayacağız, biz buyuz, böyle kalacağız. *NewsLabTurkey*. <https://www.newslabturkey.org/rusen-cakir-buyuyunce-televizyon-olmayacagiz-biz-buyuz-boyle-kalacagiz/> adresinden erişildi.
- “Balyoz Davası” Nedir? (2012, 21 Eylül).*Bianet*. 27 Nisan 2020 tarihinde <http://www.bianet.org/bianet/hukuk/140996-balyoz-davasi-nedir> adresinden erişildi.
- Barış Pınarı Harekâtı’na hakarete 121 gözaltı. (2019, 12 Ekim).*Sabah*. 27 Nisan 2020 tarihinde <https://www.sabah.com.tr/gundem/2019/10/12/baris-pinari-harektina-hakarete-121-gozalti> adresinden erişildi.
- ’Barış Pınarı Harekatı’nı protesto eden HDP’lilere müdahale: 11 gözaltı. (2019, 10 Ekim).*CNN Türk*. 27 Nisan 2020 tarihinde <https://www.cnnturk.com/turkiye/baris-pinari-harekatini-protesto-eden-hdplilere-mudahale-11-gozalti> adresinden erişildi.

Basın Kartı Yönetmeliği. (2018, 14 Aralık). *Resmi Gazete*. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.465.pdf> adresinden erişildi.

Basında Bugün. (t.y.). *T24*. 27 Nisan 2020 tarihinde <https://t24.com.tr/basin> adresinden erişildi.

CHP'den sansür raporu: 3 ayda 10 bin sosyal medya hesabı incelendi. (2018, 19 Nisan). *Evrensel Gazetesi*. 27 Nisan 2020 tarihinde <https://www.evrensel.net/haber/350467/chpden-sansur-raporu-3-ayda-10-bin-sosyal-medya-hesabi-incelendi?a=2bb60> adresinden erişildi.

Çağlar, İ., Tokar, S. ve Akdemir, K. H. (2019, 5 Temmuz). Rapor: Uluslararası Medya Kuruluşlarının Türkiye Uzantıları. *SETA*. 27 Nisan 2020 tarihinde <https://www.setav.org/rapor-uluslararasi-medya-kuruluslarinin-turkiye-uzantilari/> adresinden erişildi.

Çelik, Ö. A. (2019, 9 Ekim). 2003'te "Savaşa Hayır" diyen gazeteciler vardı. 27 Nisan 2020 tarihinde <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2019/10/09/2003te-savasa-hayir-diyen-gazeteciler-vardi/> adresinden erişildi.

Demirel, F. (2013, 7 Ekim). Twitter'in internet kullanıcıları arasında en yaygın olduğu ülke Türkiye! *Webrazzi*. 27 Nisan 2020 tarihinde <https://webrazzi.com/2013/10/07/twitterin-internet-kullanicilari-arasinda-en-yaygin-oldugu-ulke-turkiye/> adresinden erişildi.

Demokrasi için Medya/Medya için Demokrasi. (t.y.). *Mayıs-Ağustos2019 M4D Medya İzleme Raporu* (s. 24).

Doğan Medya Grubu satıldı! (2018, 21 Mart). *T24*. 27 Nisan 2020 tarihinde <https://t24.com.tr/haber/dogan-medya-grubu-satildi,586775> adresinden erişildi.

Dokuz soruda Ergenekon davası. (2013, 17 Şubat). *BBC News Türkçe*. 27 Nisan 2020 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/ozeldosyalar/2013/02/130217_rengin_ergenekon adresinden erişildi.

Dolar kuru paylaşımı yapan yüzlerce sosyal medya hesabına soruşturma. (2018, 13 Ağustos). *Yeşil Gazete*. <https://yesilgazete.org/blog/2018/08/13/dolar-kuru-paylasimi-yapan-yuzlerce-sosyal-medya-hesabina-sorusturma/> adresinden erişildi.

Elde körük ülkeyi yangın yeri gibi gösteriyorlar. (2010, 27 Şubat). *Milliyet*. 27 Nisan 2020 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/elde-koruk-ulkeyi-yangin-yeri-gibi-gosteriyorlar-1204591> adresinden erişildi.

Emekli Kurmay Albay Tulga: Savaş değil, operasyon. (2019, 10 Ekim). *Cumhuriyet*. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/1622319/Emekli_Kurmay_Albay_Tulga__Savas_degil_operasyon.html adresinden erişildi.

Erdoğan duyurdu: Barış Pınarı Harekatı başladı. (2019, 9 Ekim). *Sputnik Türkiye*. 27

Nisan 2020 tarihinde <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201910091040352023-erdogan-suriye-firat-dogusu-baris-pinari-harekati/> adresinden erişildi.

Esen, B. ve Gümüüşçü, Ş. (2016). Rising competitive authoritarianism in Turkey. *Third World Quarterly*, 37(9), 1581-1606. doi:10.1080/01436597.2015.1135732

Fatih Altaylı: 30-40 bin lira civarı maaş alıyorum; yarısı hayatımızın içine sışılmasının karşılığı. (2015, 20 Mayıs).T24. 27 Nisan 2020 tarihinde <https://t24.com.tr/haber/fatih-altayli-30-40-bin-lira-civari-maas-alıyorum-yarisi-hayatimizin-icine-sicilmasinin-karsiligi,297184> adresinden erişildi.

Güneş-Ayata, A. ve Doğangün, G. (2017). Gender Politics of the AKP: Restoration of a Religio-conservative Gender Climate. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 19(6), 610-627. doi:10.1080/19448953.2017.1328887

Hakkımızda. (2013, 1 Ocak).*Sendika.Org*. <https://sendika63.org/hakkimizda/> adresinden erişildi.

İletişim Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (2018, 24 Temmuz).*Resmi Gazete*. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.14.pdf> adresinden erişildi.

İmamoğlu, E. (2019, 4 Haziran). How I won the race for mayor of Istanbul—And how I'll win again. *Washington Post*. 27 Nisan 2020 tarihinde <https://www.washingtonpost.com/opinions/2019/06/04/how-i-won-race-mayor-istanbul-how-ill-win-again/> adresinden erişildi.

İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlene Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun. (2007, 23 Mayıs).*Resmi Gazete*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/05/20070523-1.htm> adresinden erişildi.

İşte Türkiye'nin Twitter istatistikleri. (2012, 16 Mart).*Sabah*. 27 Nisan 2020 tarihinde <https://www.sabah.com.tr/teknoloji/haber/2012/03/16/iste-turkiyenin-twitter-istatistikleri> adresinden erişildi.

Karadeniz, F. (2015, 14 Haziran). "Biz tarafsız değil, çok taraflıyız". *Milliyet*. 27 Nisan 2020 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/pazar/biz-tarafsiz-degil-cok-tarafliyiz-2073514> adresinden erişildi.

KONDA. (2013, 6 Haziran). Gezi Parkı Araştırması: Kimler, neden oradalar ve ne istiyorlar? 27 Nisan 2020 tarihinde <https://konda.com.tr/tr/rapor/gezi-parki-arastirmasi-kimler-neden-oradalar-ve-ne-istiyorlar/> adresinden erişildi.

KONDA. (2014, 5 Haziran). Gezi Raporu: Toplumun Gezi Parkı Olayları Algısı. 27 Nisan 2020 tarihinde https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/02/KONDA_GeziRaporu2014.pdf adresinden erişildi.

Mete, Y. (2008). *Alternatif Medya Biçimi Olarak İnternet: BIANET Üzerine Bir Araştırma*. http://bianet.org/files/doc_files/000/000/559/original/Alternatif-medya-

bicimi-olarak-internet-bagimsiz-iletisim-agi-bianet-uzerine-bir-arastirma-internet-as-an-alternative-type-of-media-a-survey-on-indepentent-communication-network-icn-1.pdf adresinden erişildi.

Önderoğlu, E. (2002, 15 Mayıs). RTÜK Yasası Aynen Kabul Edildi. *Bianet*. 27 Nisan 2020 tarihinde <https://www.bianet.org/bianet/medya/9963-rtuk-yasasi-aynen-kabul-edildi> adresinden erişildi.

Özvarış, H. (2013, 16 Eylül). Fethiye Çetin: Genelkurmay'da Dink cinayeti belgesi olmalı, Büyükanıt yargılanmalı. *T24*. 27 Nisan 2020 tarihinde <https://t24.com.tr/haber/genelkurmayda-dink-cinayeti-belgesi-olmali-yasar-buyukanit-yargilanmali,239574> adresinden erişildi.

Özvarış, H. (2015, 18 Kasım). Murat Belge: Türkiye'de kitle kıyımı veya toplama kampı olmaz diyemiyorum. *T24*. 27 Nisan 2020 tarihinde <https://t24.com.tr/haber/murat-belge-turkiyede-kitle-kiyimi-veya-toplama-kampi-olmaz-diyemiyorum,317000> adresinden erişildi.

Roboski Katliamı Kronolojisi: Bir Yıl Geçti, Sorumlusu Yok. (2012, 27 Aralık). *Bianet*. 27 Nisan 2020 tarihinde <http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/143100-bir-yil-gecti-sorumlusu-yok> adresinden erişildi.

Sabah ve ATV Çalık Grubu'na geçti. (2017, 14 Kasım). *CNN Türk*. 27 Nisan 2020 tarihinde <https://www.cnnturk.com/2008/ekonomi/genel/04/22/sabah.ve.atv.calik.grubuna.gecti/451602.0/index.html> adresinden erişildi.

Saka, E. (2018). Social Media in Turkey as a Space for Political Battles: AKTrolls and other Politically motivated trolling. *Middle East Critique*, 27(2), 161-177. doi:10.1080/19436149.2018.1439271

Seçimde il değiştiren iller hangileri? 31 Mart yerel seçimleri hangi ilde hangi parti kazandı. (2019, 2 Nisan). *Karar*. 27 Nisan 2020 tarihinde <https://www.karar.com/secim-2019/secimde-il-degistiren-iller-hangileri-31-mart-yerel-secimleri-hangi-ilde-hangi-parti-kazandi-1168423> adresinden erişildi.

Sendika.org'a 62. Kez erişim engeli. (2018, 5 Aralık). <http://susma24.com/sendika-orga-62-kez-erisim-engeli/> adresinden erişildi.

Serbest Avukat Murat Deha Boduroğlu ile kişisel görüşme. (2019, 18 Kasım).

SETA Vakfı "andıç" tepkilerine yanıt verdi: Maksatlı bir suçlama. (2019, 7 Temmuz). *BBC News Türkçe*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-48895837> adresinden erişildi.

Somer, M. (2016). Understanding Turkey's democratic breakdown: Old vs. new and indigenous vs. global authoritarianism. *Southeast European and Black Sea Studies*, 1-23. doi:10.1080/14683857.2016.1246548

Sözeri, C. (2019). The transformation of Turkey's Islamic media and its marriage with neo-liberalism. *Southeast European and Black Sea Studies*, 19(1), 155-174.
doi:10.1080/14683857.2019.1579413

Sözeri, E. K. (2016, 27 Ekim). Yazılımcılar ve hukukçular isyanda. *Platform 24*. 27 Nisan 2020 tarihinde <http://platform24.org/yazarlar/1814/yazilimcilar-ve-hukukcular-isyanda> adresinden erişildi.

Şahıslar. (t.y.). *Media Ownership Monitor*. 27 Nisan 2020 tarihinde <http://turkey.mom-rsf.org/tr/medya-sahipleri/sahislar/> adresinden erişildi.

T24'ün Kurucusu Doğan Akın DAÜ'de Söyleşi Gerçekleştirdi. (2017, 22 Aralık). *Doğu Akdeniz Üniversitesi*. 27 Nisan 2020 tarihinde <https://www.emu.edu.tr/tr/haberler/haberler/t24un-kurucusu-dogan-akin-daude-soylesi-gerceklestirdi/1206/pid/2393> adresinden erişildi.

Tayyip'e rağmen No. (2003, 2 Mart). *Star Gazetesi*.

TAZ: Hükümet Doğan Grubu'na 'Deniz Feneri' cezası kesmeye çalışıyor. (2009, 21 Şubat). 27 Nisan 2020 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/taz-hukümet-dogan-grubu-na-deniz-feneri-cezasi-kesmeye-calisiyor-11053384> adresinden erişildi.

Tezel, M. (2019, 11 Ekim). Savaş değil terörist imhası. *Sabah*. 27 Nisan 2020 tarihinde https://www.sabah.com.tr/yazarlar/gunaydin/sb-mevlut_tezel/2019/10/11/savas-degil-terorist-imhasi adresinden erişildi.

TMSF Atv ve Sabah'a el koydu. (2007, 2 Nisan). 27 Nisan 2020 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/tmsf-atv-ve-sabaha-el-koydu-6248828> adresinden erişildi.

Top Sites in Turkey. (t.y.). *Alexa*. 27 Nisan 2020 tarihinde <https://www.alexa.com/topsites/countries/TR> adresinden erişildi.

Tuğal, C. (2013). "Resistance everywhere": The Gezi revolt in global perspective. *New Perspectives on Turkey*, 49, 157-172. doi:10.1017/S0896634600002077

Türkiye ile ABD anlaştı: TSK Suriye'de harekâtı durduracak, YPG 5 gün içinde sınırdan 32 km güneye çekilecek. (2019, 17 Ekim). *BBC News Türkçe*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-50076380> adresinden erişildi.

Türkiye'nin dört bir yanında "savaşa hayır" gösterileri. (2003, 19 Ocak). 27 Nisan 2020 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiyenin-dort-bir-yaninda-savasa-hayir-gosterileri-38532469> adresinden erişildi.

Vergi Kanunları ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. (2018, 21 Mart). *Resmi Gazete*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/03/20180327M2-1.htm> adresinden erişildi.

Yeni bir medya deneyimi: Dokuz8haber. (2014, 27 Mart).*DEMOKRATHABER*. 27 Nisan 2020 tarihinde <https://www.demokrathaber.org/medya/yeni-bir-medya-deneyimi-dokuz8haber-h30105.html> adresinden erişildi.

Yumuşak, Ö. F. (t.y.). Ötekilerin Postası: Biz Kimiz? https://www.academia.edu/14819182/%C3%96tekilerin_Postas%C4%B1_Biz_Kimiz adresinden erişildi.